

Tomasz Jelonek

Uniwersytet Jagielloński

ORCID: 0000-0002-4771-0021

e-mail: tomasz.jelonek@uj.edu.pl

SPOŁECZNE UWARUNKOWANIA WARIANTYWNOŚCI NAZEWNICZEJ WIEJSKICH ULIC (NA PRZYKŁADZIE GMINY WRĘCZYCA WIELKA W POWIECIE KŁOBUCKIM)

THE SOCIAL CONDITIONING OF NOMENCLATURE VARIANTIVITY OF THE RURAL STREETS (ON THE EXAMPLE OF WRĘCZYCA WIELKA COMMUNITY NEAR KŁOBUCK)

Abstrakt: Głównym celem artykułu jest próba zarysowania społecznych uwarunkowań wariantywności nazewniczej wiejskich ulic. Podstawę analizy stanowi materiał językowy, który pozyskano w lipcu i sierpniu 2024 r. podczas nieoficjalnych wywiadów z przedstawicielami trzech pokoleń gminy Wręczyca Wielka. Ponadto w analizie wykorzystano m.in. ponad 60 nazw części wsi i przysiółków z obszaru wspomnianej jednostki administracyjnej.

Na podstawie wypowiedzi przedstawicieli wszystkich wydzielonych grup jednorodnych stwierdzono, że zjawisko wariantywności nazewniczej wiejskich ulic występuje jedynie podczas nieoficjalnych kontaktów językowych. Wariantywność wzrasta wraz z wiekiem respondentów. Informatorzy wskazują na różne przyczyny omawianego zjawiska, np. specyfikę zagospodarowania, tradycje nazewnicze, lokalny uzus lub niefunkcjonalny charakter niektórych urzędowych nazw.

Słowa kluczowe: wariantywność nazewnicza, oficjalne nazwy wiejskich ulic, nazwy części wsi, gmina Wręczyca Wielka

Abstract: The main purpose of this article is the attempt of presenting the social conditioning of a nomenclature variantivity of the rural streets. The base of analysis is the linguistic material which was collected in July and August 2024 during informal interviews with the representants of three generations of Wręczyca Wielka community. Furthermore, in the analysis there were also used over 60 names of the parts of a village and hamlets located in above-mentioned administrative unit.

On the strength of the utterances which were raised from representants of all separated homogeneous groups it can be concluded that the nomenclature variantivity of the rural streets occurs only during informal language contacts. The variantivity increases with the respondents' age. The interlocutors point to different reasons of discussed phe-

nomenon, e. g. specificity of development, nomenclature traditions, local usage or impractical character of certain official names.

Keywords: nomenclature variantivity, official names of the rural streets, names of the parts of a village, Wręczyca Wielka community

Postępujące przemiany cywilizacyjno-kulturowe oraz wzmożone procesy globalizacyjno-urbanizacyjne przyczyniają się nie tylko do zmian w krajobrazie współczesnej wsi, lecz także do przeobrażeń lokalnych systemów onimicznych. W XXI w. w wiejskich mikrowspólnotach obok nazw własnych związanych z tradycyjną kulturą ludową z dużym powodzeniem funkcjonują proprialne znaki językowe charakterystyczne dla świata współczesnej techniki i cywilizacji. W związku z tym można powiedzieć, parafrazując słowa Kazimierza Ożoga (2011, s. 220), że obecnie wielu mieszkańców wsi żyje w dwu przestrzeniach socjoonimicznych – w tradycyjnej, wiejskiej i w nowej – typowej dla miasta i współczesnej kultury. „Zderzenie” wspomnianych światów jest widoczne w komunikacji członków mikrospołeczności, np. podczas desygnowania wiejskich ulic. W dawnej wsi potrzeby mieszkańców w zakresie orientacji przestrzennej wewnątrz „małej ojczyzny” zaspokajał nieoficjalny system nazewniczy, który tworzyły m.in. nazwy części wsi i przysiółków oraz mikrotoponimy. Obecnie – w związku ze wspomnianą już urbanizacją obszarów wiejskich – obserwuje się wzmożony proces nadawania oficjalnych, urzędowych nazw wiejskim ulicom. Proces ten – jak pisze Ewa Oronowicz-Kida (2014, s. 9) – ma charakter kulturowo-pragmatyczny. Propozycje wprowadzenia oficjalnych nazw ulic wzbudzają duże zainteresowanie wśród członków mikrospołeczności i nierzadko wywołują dość skrajne emocje (Oronowicz-Kida, 2014, s. 13–16). Potwierdza to np. wypowiedź 66-letniej mieszkanki gminy Wręczyca Wielka:

Było u nas kiedyś zebranie rady sołeckiej w sprawie nadania nazw ulic. Wójt kazał sołtysowi przygotować propozycje tych nazw ulic. Sugerował, żeby były to nazwy, które funkcjonują w społeczeństwie. Ten nasz sołtys [...] powymyślał nazwy, coś zupełnie bzdurnego, co żadnego związku z naszą wsią nie ma. Jakaś *Żurawia*, *Bociania*. Ja rozumiem, że są wsie, gdzie jest dużo bocianów, ale u nas nie ma. Zaczęło się to zebranie. Na początku zabrał głos pan [...]. Mówi, że [...] zyska, jak będą nazwy ulic. Wzrośnie wartość działek, można będzie starać się o dotacje. Ci, co mają firmy, to tak na niego naskoczyli, że chłop się już do końca zebrania nie odezwał. Zaraz mówili, że to dodatkowe koszty, bo to nowy adres, w bankach, w urzędach trzeba będzie zmieniać. To za dużo kłopotu, żeby takie nazwy wprowadzać. Ja tam to rozumiem, że te nazwy trzeba wprowadzić, bo my się już sami tutaj z tymi numerami gubimy, ale niech te nazwy mają jakiś związek z naszą wsią. Jak mówili *Młyńska* albo *Mała Kolonia Młyńska*, to niech będzie ul. *Młyńska*. Albo tak jak teraz, mówią na to *Żabia*. Niech będzie ul. *Żabia*. Ale taka nazwa się też niektórym podobać nie będzie. Te nowe nazwy powinny nawiązywać do starych nazw¹.

¹ Wypowiedzi informatorów przytoczono w oryginale (mogą one zawierać różnego rodzaju błędy, np. fleksyjne, składniowe). Ponieważ pojawia się w nich niewielka liczba cech gwarowych, cytaty sprowadzono do postaci literackiej. Szerzej na temat polszczyzny mówionej mieszkańców gminy Wręczyca Wielka autor pisze w odrębnym opracowaniu, zob. Jelonek 2025.

Należy podkreślić, że choć rady gmin coraz częściej podejmują uchwały w sprawie nadania oficjalnych nazw ulicom na wsiach, to jednak drogi w obrębie wiejskich domostw, biorąc pod uwagę uwarunkowania sytuacyjne oraz czynniki społeczne, mogą mieć różne warianty nazewnicze.

Niniejszy artykuł ma na celu przybliżenie społecznych uwarunkowań wariantywności nazewnictwa wiejskich ulic.

W celu pozyskania materiału językowego w lipcu i sierpniu 2024 r. przeprowadzono nieoficjalne wywiady z przedstawicielami trzech pokoleń mieszkańców gminy Wręczyca Wielka² położonej w powiecie kłobuckim na północy województwa śląskiego³. Wypowiedzi respondentów – po uzyskaniu ich zgody – nagrywano za pomocą rejestratora cyfrowego. Prowadzenie badań znacznie ułatwił fakt, że autor niniejszego tekstu pochodzi z Truskolas w gminie Wręczyca Wielka i wielu informatorów rozpoznaje go jako autochtona. Tło analizy stanowiło ponad 60 nazw części wsi i przysiółków z obszaru wspomnianej gminy, które zgromadzono w trakcie eksploracji terenowej prowadzonej w latach 2022–2023. Korzystano także z materiału zawartego w *Słowniku mikrotoponimów gminy Wręczyca Wielka* (Jelonek, 2018b) oraz z wykazu ulic i placów gminy otrzymanego w lipcu 2024 r. od wójta wspomnianej jednostki administracyjnej⁴.

Ponieważ materiał językowy, jak wspomniano, pozyskano od przedstawicieli trzech pokoleń mieszkańców gminy, należy pokrótce przybliżyć zasady doboru respondentów oraz wielkość próby. „Stosując metodę doboru celowego informatorów – jak pisze Renata Kucharzyk (2003, s. 17) – zakłada się, jakie cechy socjalne użytkowników języka będą uwzględniane i na tej podstawie tworzy się grupy jednorodne, czyli wybierane są osoby o tych samych, istotnych dla wyników badań, parametrach społecznych. Im więcej czynników jest uwzględnianych, tym więcej trzeba utworzyć grup jednorodnych”. Biorąc pod uwagę wnioski i spostrzeżenia z prowadzonej przez autora od ponad dziesięciu lat obserwacji językowej mieszkańców gminy, stwierdzono, że będą to najprawdopodobniej: wiek i płeć, a w przypadku średniego pokolenia – także wykształcenie. I tak wyodrębniono trzy grupy wiekowe: I – pomiędzy 10. a 18. rokiem życia, II – pomiędzy 40. a 50. rokiem życia, III – powyżej 65. roku życia. W każdej z wydzielonych grup wprowadzono podział ze względu na płeć. Ponadto w II przedziale wiekowym wyodrębniono następujące podgrupy wśród kobiet i mężczyzn: a) respondentów z wykształceniem średnim i wyższym, b) respondentów z wykształceniem niższym niż średnie. Kryterium wykształcenia zdecydowano się zastosować jedynie w II grupie wiekowej, ponieważ autor założył, że będzie to czynnik różnicujący średnie

² W skład gminy wchodzi 26 wsi: Bieżeń, Borowe, Bór Zapilski, Brzezinki, Czarna Wieś, Długi Kąt, Golce, Grodzisko, Hutka, Jezioro, Kalej, Klepaczka, Kuleje, Nowa Szarlejka, Nowiny, Pierzchno, Piła Druga, Piła Pierwsza, Puszcze, Szarlejka, Truskolasy, Węglowice, Wręczyca Mała, Wręczyca Wielka, Wydra, Zamłynie.

³ Szerzej na temat gminy autor pisze w odrębnym opracowaniu, zob. Jelonek 2018a, s. 23–41.

⁴ Autor składa serdeczne podziękowania Pani Wójt gminy Wręczyca Wielka Annie Sygudzie za udostępnienie wykazu ulic i placów gminy Wręczyca Wielka.

pokolenie informatorów. Wśród mieszkańców powyżej 65. roku życia zdecydowana większość ukończyła naukę na poziomie zasadniczym zawodowym lub podstawowym, natomiast respondenci z pierwszej grupy wiekowej uczęszczają do szkół podstawowych lub ponadpodstawowych. Należy też podkreślić, że w badaniu udział wzięli tylko rdzenni mieszkańcy gminy.

W rezultacie przedstawionych wcześniej podziałów wyodrębniono 8 grup jednorodnych:

I – kobiety w wieku 10–18 lat,

II – mężczyźni w wieku 10–18 lat,

III – kobiety w wieku 40–50 lat z wykształceniem średnim i wyższym,

IV – kobiety w wieku 40–50 lat z wykształceniem niższym niż średnie,

V – mężczyźni w wieku 40–50 lat z wykształceniem średnim i wyższym,

VI – mężczyźni w wieku 40–50 lat z wykształceniem niższym niż średnie,

VII – kobiety powyżej 65. roku życia,

VIII – mężczyźni powyżej 65. roku życia.

Ponieważ w każdej z wydzielonych grup analizowano wypowiedzi 5 informatorów, w sumie badaniem językowym zostało objętych 40 osób. Podczas eksploracji terenowej mieszkańców gminy pytano nie tylko o znajomość elementów nieoficjalnego systemu nazewniczego, lecz także o to, w jakich sytuacjach respondenci posługują się nazwami części wsi, a kiedy korzystają z oficjalnych nazw ulic lub innych określeń. Ponadto przedstawiciele poszczególnych grup jednorodnych proszono o wskazanie przyczyn wyboru danej nazwy. Niektórzy z informatorów przedstawili także swoje refleksje związane z funkcjonowaniem oficjalnych nazw wiejskich ulic.

W niniejszym artykule przyjęto szerokie rozumienie pojęcia *wariantywność*. Jeśli w odniesieniu do danego obiektu – w zależności od uwarunkowań sytuacyjnych i czynników społecznych – są używane dwie nazwy lub więcej, uznaje się te nazwy za warianty nazewniczne tego obiektu. Z kolei poprzez *wiejską ulicę* autor rozumie „drogę na terenie zabudowy lub przeznaczonym do zabudowy zgodnie z przepisami o planowaniu przestrzennym” (Oronowicz-Kida, 2014, s. 11–12).

Na temat szeroko pojętej wariantywności nazw własnych powstała do tej pory obszerna literatura. Zagadnienie to stało się przedmiotem zainteresowań m.in. Władysława Lubasia (1978), Roberta Mrózka (1991), Agnieszki Myszk (2010, 2013), Urszuli Bijak (2016), Pawła Swobody (2020) i Agnieszki Jedziniak (2021)⁵. Specyfikę oficjalnych nazw wiejskich ulic oraz stan badań w tym zakresie szczegółowo omówiła m.in. Oronowicz-Kida (2014) w monografii *Oficjalne nazwy wiejskich ulic w województwie podkarpackim. Studium językowo-kulturowe*. Nazwy części wsi i przysiółków analizowali z kolei m.in. Eugeniusz Pawłowski (1971, 1972), Anna Pospiszyłowa (1980), Marian Kucała (2008), Kinga Zawodzińska-Bukowiec (2014) oraz Tomasz Jelonek (2024a, 2024b).

⁵ Autor składa serdecznie podziękowania Pani Doktor Agnieszce Jurczyńskiej-Kłosok z Katedry Współczesnego Języka Polskiego Wydziału Polonistyki UJ za cennie wskazówki bibliograficzne w zakresie szeroko pojętej wariantywności nazw własnych.

Na podstawie nieoficjalnych wypowiedzi informatorów udało się sformułować wstępne wnioski w zakresie społecznych uwarunkowań wariantywności nazewnictwa wiejskich ulic. Autor ma jednak świadomość tego, że przybliżenie przeobrażeń systemów onimicznych z perspektywy socjolingwistycznej wymaga poszukiwania lepszych rozwiązań metodologicznych i bardziej wyspecjalizowanych narzędzi badawczych. Warto również podkreślić, że zgromadzony w trakcie eksploracji terenowej materiał językowy może mieć w dużej mierze wartość deklaracyjną, faktycznie odzwierciedla on bowiem opinie mieszkańców gminy Wręczyca Wielka, które mogą nieco odbiegać od rzeczywistego stanu (por. Kucharzyk, 2003, s. 81).

Analizując zazwyczaj krótkie i dość nieprecyzyjne wypowiedzi informatorów⁶ z pierwszego przedziału wiekowego, nie zauważono istotnych różnic, biorąc pod uwagę płeć respondentów, np.

Wiem, gdzie jest w Truskolasach tylko *Ciemna* i *Górka*. Jak idziemy z mamą do *Wafelka* [nazwa sklepu spożywczego], to idziemy w *Górkę* [...]. Nie na *Częstochowską*, tylko w *Górkę*, bo się idzie pod górkę.

[kobieta, 10 l., Zamłynię];

Nie wiem, gdzie to jest na Hutce. Moja babcia tak mówi. Ja mieszkam na ul. *Leśnej*.

[kobieta, 12 l., Hutka];

Ja takich nazw nie używam. Mówię, że ktoś tam mieszka na jakiejś ulicy. Ale czasami słyszę, jak moja babcia i dziadek tak mówią. No sama też mówię czasami, że jadę w *Górkę*. *Górka* to jest ul. *Częstochowska*. W zasadzie to nie wiem, dlaczego tak mówię. Chyba z przyzwyczajenia. W domu tak mówią i ja też tak mówię.

[kobieta, 15 l., Truskolasy];

W *Górcie* to jest sklep koło cmentarza *Najtaniej w mieście Truskolasy*. Tam chodzę z mamą albo z babcią.

[mężczyzna, 10 l., Truskolasy];

Ja nie znam czegoś takiego. Nie wiem, gdzie to jest. Wiem, jakie są ulice w Grodzisku.

[mężczyzna, 14 l., Grodzisko];

Mam kolegę, który mieszka na *Jesionce*, ale to jest tam ul. *Jesienna*. No na przykład w *Górcie* to jest cmentarz, *Wafelek* [nazwa sklepu spożywczego], poczta, siłownia. Wiem, gdzie jeszcze *Pasterniki*, to tam na *Dębicznej*. Ale o *Palestynie* czy *Dziadowni* to pierwszy raz słyszę. Jak jadę do tego kolegi z *Jesionki*, to raczej mówię rodzicom, że jadę do takiego a takiego kolegi. Takich nazw nie używam, używam nazw ulic.

[mężczyzna, 18 l., Brzezinki].

Informacje uzyskane od respondentów z I i II grupy jednorodnej uwypuklają niewielki stopień znajomości przez najmłodsze pokolenie mieszkańców gminy

⁶ Ze względu na ograniczenia formalne autor przytacza tylko przykładowe wypowiedzi respondentów.

dawnego, tradycyjnego systemu nazewniczego. Potwierdzają to także opinie rodziców i dziadków, np.

Ja mam dwie córki, dwie prawie osiemnastki. One już takich nazw nie znają. Mówię im, że jedziemy na *Miętną*, ale dodaję, że do wujka na ul. *Słowackiego*.

[mężczyzna, 45 l., Klepaczka / Truskolasy];

Mówię moim dzieciom, że pojedziemy na *Żabią* na rowerkach. Pytam się ich, czy wiedzą, gdzie to jest, ale nie wiedzieli.

[kobieta, 36 l., Bór Zapilski / Klepaczka];

Wiesz, jak on gada ze swoimi kolegami, gdzie kto mieszka, to uczy się tych nazw oficjalnych typu: *Dębiczna*, *Kamienna*. I jak czyta, czy na znakach czy w nawigacji, to też oficjalne nazwy. I my też jak mówimy do niego, że go zawieziemy w jakieś miejsce, to zazwyczaj mówimy tą nazwą oficjalną. A między sobą, że na przykład w *Górkę* czy na *Miętną*.

[kobieta, 35 l., Truskolasy];

Jak pytałam Tymona i Igę o te lokalne nazwy, to większości nie znali. Wiedzą tylko, gdzie *Ciemna* i *Górka*. Bardziej nazwy ulic kojarzą.

[kobieta, 35 l., Truskolasy / Zamłynie];

Obecnie te młode roczniki nie interesują się tym i nie przywiązują wagi do historii.

[kobieta, 39 l., Kuleje / Zamłynie];

Rodzice tak to nazwali i ja to przejęłam, i też tak mówimy, ale młodzi już tak nie mówią. Mówią, że to przeżytek.

[kobieta, 66 l., Klepaczka].

Informatorzy z pierwszej grupy wiekowej posługują się zazwyczaj – niezależnie od uwarunkowań sytuacyjnych – oficjalnymi nazwami wiejskich ulic. Wszyscy ankietowani nie deklarują nawet biernej znajomości większości nazw części wsi i przysiółków, np.

Z Truskolas to tylko znam *Górkę* i *Pasterniki*. Ale gdzie to te *Pasterniki*? To tam koło hałdy? Ale *Biegun*, *Chyrowska*, *Dziadownia*, *Golce II*, *Magador*, *Miętna*, *Palestyna* i *Ciemna* to nie wiem, gdzie to jest. Pierwszy raz słyszę.

[mężczyzna, 18 l., Brzezinki].

Niektórzy z respondentów podkreślają, że elementy nieoficjalnego systemu nazewniczego występują w polszczyźnie mówionej starszych pokoleń, np. wśród dziadków. Informatorzy z I i II grupy jednorodnej deklarują znajomość tylko pojedynczych nazw części wsi i przysiółków. Twierdzą też, że posługują się nimi w sytuacjach nieoficjalnych, np. podczas rozmów z rodzicami, rodzeństwem czy kolegami i koleżankami mieszkającymi w tej samej wsi. Do tego typu nazw w Truskolasach można zaliczyć np. *Górkę*, a we Wręcycy Wielkiej – *Rogatkę*. Na znajomość wybranych nieoficjalnych toponimów wśród przedstawicieli najmłodszego pokolenia mieszkańców ma wpływ najprawdopodobniej nie tylko duża frekwencja wspomnianych nazw w lokalnej polszczyźnie mówionej, lecz także specyfika obszaru, który desygnują.

I tak w części Truskolas określanej mianem *Górki* znajduje się m.in. kilka sklepów, pizzeria, zakład fryzjerski, siłownia, przystanek autobusowy i cmentarz. Z kolei *Rogatka* we Wręczycy Wielkiej desygnuje centrum miejscowości u zbiegu ulic: Częstochowskiej, Mickiewicza i Sienkiewicza. Mieszczą się tam m.in. sklepy, w tym: *Wafelek*, *Biedronka* i *Chiński Market*, pizzeria, optyk, bank, bankomat, przystanek autobusowy oraz duży kompleks restauracyjno-hotelowy – *Sala Diamentowa*. Istotna z perspektywy młodego człowieka specyfika zagospodarowania wspomnianych części wsi połączona z powszechnością nieoficjalnych toponimów i ich funkcjonalnym charakterem przyczynia się m.in. w sytuacjach domowo-rodzinnych i sąsiedzkich do wypierania urzędowych nazw wiejskich ulic na rzecz wybranych nazw części wsi. Trzeba jednak podkreślić, że do takich sytuacji dochodzi bardzo rzadko. Warto również wspomnieć o tym, że informatorzy z pierwszego przedziału wiekowego zazwyczaj nie przywiązują większej wagi do specyfiki lokalnych, oficjalnych nazw ulic. Potwierdzają to ich lakoniczne komentarze, np.

Nie mam w tym temacie wyrobionego zdania.

[kobieta, 16 l., Zamłynię];

Są ładne, podobają mi się.

[mężczyzna, 10 l., Truskolasy].

Na podstawie analizy wszystkich wypowiedzi informatorów z drugiego przedziału wiekowego stwierdzono, że płeć i wykształcenie nie wpływają na stopień wariantywności nazewnictwa wiejskich ulic. Średnie pokolenie – niezależnie od poziomu wykształcenia – w porównaniu z respondentami z I i II grupy jednorodnej deklaruje dużo większą bierną lub czynną znajomość wielu nazw części wsi i przysiółków. Potwierdzają to wypowiedzi mieszkańców gminy Wręczyca Wielka, którzy w trakcie eksploracji terenowej zwracali uwagę na różne aspekty funkcjonowania oficjalnego i nieoficjalnego systemu nazewnictwa, np.

Takich nazw używam na pewno w rozmowie z osobami, które znają nieoficjalne nazwy, są zakorzenione w środowisku. Na przykład w pokoju nauczycielskim z paniami, które są z Truskolas. Zawsze w rozmowie z dziadkami też takich nazw używałam. Mój tata w Klepaczce używał tych nazw. *Żabska*, *Kolonia Żabska* czy *Na Żabiej*. Moi rodzice używają też takich nazw w stosunku do wnuków. Mówią, że to jest ul. *Częstochowska*, ale u nas się mówi, że to *Górka*. We Wręczycy to popularna jest *Rogatka* i *Stare Bloki*. *Stare Bloki* to tam, gdzie szkoła.

[kobieta, 46 l., wykształcenie wyższe, Truskolasy / Wręczyca Wielka];

Ja tych nazw używam, jak mówimy tutaj między sobą, bo taka nazwa jest krótka, bo wszyscy w domu się tym posługujemy. Na przykład *Górka* i *Golce II* są pod względem topograficznym podobne. *Górka* no bo górka, a *Golce II*, bo obok Golcy. Moja koleżanka jest na przykład z Wręczycy, a mówi, że wie w Truskolasach, gdzie *Miętna*. A te nasze *Pasterniki* to masz nawet na starych mapach.

[kobieta, 40 l., wykształcenie wyższe, Truskolasy];

Ja tak mówię, te nazwy pamiętam, bo tak mówiła moja babcia. To tak między sobą tego używamy, w swoim środowisku. Ale też patrz. Jak powiesz, że jedziesz w *Górkę*, to chodzi Ci tylko o ten fragment

Częstochowskiej, gdzie *Wafelek* [nazwa sklepu spożywczego], cmentarz, poczta. A *Częstochowska* to się przecież od *Rynku* ciągnie. Ta nazwa *Częstochowska* jest nieprecyzyjna. Tak samo z tymi *Pasternikami* jest. *Dębieczna* to dopiero od zakrętu tam do kopalni, a to co wcześniej, to te *Pasterniki*.

[kobieta, 40 l., wykształcenie wyższe, Truskolasy / Zamłynię];

Jak mnie ktoś pyta w biurze, w urzędzie, gdzie mieszkam, to na ul. *Dolnej*. Ale jak z kimś swoim rozmawiam, z kimś znanym, to mówię często *Górka*, *Dolek* i *Ziętki*. To tak sobie dawniej ponazywali i jest. Patrz, ale o tym *Rudniku* to ja nie słyszałam, pierwszy raz to słyszę. Na *Ziętki* to mówią i teraz ludzie *Kryminalna*, bo tam dużo samobójstw. Wiesz przecież, słyszałaś. Ale te ulice to dobra rzecz jest. Jak idę z nakazami płatniczymi, to mi łatwiej. Jest *Górna*, *Główna*, *Leśna*, *Dolna*, *Zwirowa*, *Kłobucka* i *Słoneczna*. Wcześniej to był problem ze znalezieniem po tych numerach.

[kobieta, 50 l., wykształcenie podstawowe, Hutka];

To tak nasi rodzice mówili, starzy ludzie mówili i to się tak przyjęło. Te nazwy ulic w większości to są nowe i nie każdy zna. No na Pile II to mamy *Jesionkę* i *Pastwy*. *Jesionka* to ul. *Jesienna* teraz się nazywa, a *Pastwy* nie mają nazwy ulicy.

[kobieta, 47 l., wykształcenie zawodowe, Piła II];

Jak rozmawiam z żoną i rodziną, to używam tych nazw, bo łatwiej nam połączyć fakty. Najlepiej to się używa tych nazw w komunikacji ze starszymi. U nas na Zamłynie nie ma nazw ulic, ale mówimy na przykład, że jedziemy na *Gawędzie* do [...]. Albo jeszcze mi się przypomniało, że na przykład mówimy na część Kawek *Za Wodą*.

[mężczyzna, 42 l., wykształcenie średnie, Zamłynię];

Jeśli rozmawiam z rodziną, to powiem, że *Miętna*, a jeśli komuś nowemu lub obcemu, to powiem już *Słowackiego*. Te nasze nazwy to takie przyzwyczajenie wyniesione z domu rodzinnego. Można powiedzieć, że wyssało się to z mlekiem matki. Młode pokolenie już tego nie używa. Ja trochę jestem takim lokalnym patriotą i uważam, że w danej miejscowości te nazwy ulic powinny być jakoś związane z historią tej miejscowości, z jej cechami charakterystycznymi.

[mężczyzna, 45 l., Klepaczka / Truskolasy];

To się mówi tak z przyzwyczajenia między swoimi, od dziecka. Nie zastanawiałem się nad tym. Tak się mówi i już. W Truskolasach na *Kopernika* to mówili dawniej *Chyrowska*, *Słowackiego* to *Miętna*, tam fragment *Szkolnej* to *Ciemna*. I jeszcze ten nasz *Magador* mamy tam na *Opolskiej*.

[mężczyzna, 50 l., wykształcenie zawodowe, Truskolasy].

Na podstawie wypowiedzi informatorów z drugiego przedziału wiekowego można stwierdzić, że wybrane nazwy części wsi i przysiółków średnie pokolenie stosuje jedynie w sytuacjach nieoficjalnych – zazwyczaj podczas kontaktów ze starszymi członkami rodziny, sąsiadami lub innymi mieszkańcami mikrowspólnoty. Respondenci często podkreślają, że wspomniane nazwy stanowią element tradycji nazewnicznej przekazywanej z pokolenia na pokolenie. Ponadto jako powód używania elementów nieoficjalnego systemu nazewnicznego w miejsce urzędowych nazw ulic wskazują tzw. przyzwyczajenie językowe, które ma swoje źródło w lokalnej odmianie polszczyzny mówionej. Informatorzy twierdzą także, że niektóre oficjalne nazwy wiejskich ulic są nieprecyzyjne, desygnują bowiem zbyt długie odcinki dróg, np. ul.

Dębiczna i ul. *Częstochowska* w Truskolasach. W tej sytuacji ich zdaniem, biorąc pod uwagę funkcjonalny aspekt nazewnictwa, lepiej w trakcie aktu komunikacji zastosować nieoficjalny toponim. Odsyła on bowiem nie do całej wiejskiej ulicy, lecz tylko do tej jej części, która najbardziej interesuje rozmówcę. Warto również dodać, że przedstawiciele średniego pokolenia zazwyczaj nie znają tych nazw części wsi i przysiółków, których charakterystyczne desygnaty – w związku z szeroko pojętymi przeobrażeniami obszarów wiejskich – zniknęły z krajobrazu wsi. Na przykład w Truskolasach do wspomnianych nazw można zaliczyć *Palestynę* (obecnie ul. *Krótką*) desygnującą przed 1939 r. część wsi z bożnicą i domem rabina. Z kolei w Hutce będzie to *Rudnik*. Mianem tym określano zabudowane obecnie pola, w pobliżu których mieściła się w przeszłości kopalnia odkrywkowa rudy żelaza.

Ostatnią część zgromadzonego materiału językowego stanowią wypowiedzi najstarszego pokolenia, czyli przedstawicieli VII i VIII grupy jednorodnej. W pokoleniu tym, podobnie jak w poprzedniej grupie wiekowej, nie stwierdzono wyraźnych różnic w zakresie wariantywności nazewnictwa wiejskich ulic, biorąc pod uwagę płeć respondentów. Warto podkreślić, że wypowiedzi mieszkańców powyżej 65. roku życia uwypuklają aspekt szeroko pojętych przemian, które dokonały się w krajobrazie gminy Wręczyca Wielka, np.

Po prostu w tej chwili żyje jeszcze stare pokolenie. Dawniej nie było nazw ulic. Miejscowość była mniejsza. Te stare nazwy wśród nas funkcjonują. Babcia powie, że mieszka w *Oplotkach*, a nie na ul. *Ogrodowej*. Nawet te stare nazwy utrwały się w przysłówkach, np. *My nie, my nie, my nigdy nie poddamy się! Grodzisko-Oplotki!* Wiadomo, że to dotyczy mieszkańców ul. *Ogrodowej*. Często też powtarzana jest nazwa *Kockie*, ale to jest ul. *Strażacka*, koniec ul. *Strażackiej*. Młode pokolenie to już odchodzi od tego typu nazw. Najwięcej to najstarsi i średnie pokolenie jeszcze też zna nazwy typu: *Oplotki, Pańskie, Pogródki, Pustkowie*.

[kobieta, 69 l., Grodzisko];

To jest od starodawnych lat tak nazwane: *Dolek, Górka, Rudnik, Ziętki*. Starzy ludzie sobie to tak ponazywali i my to przejęli od naszych ojców, dziadków. Tam na mapach to jest nazwa Hutka i nazwy ulic. Takich nazwów starych to tam nie ma. Ludzie starzy się przyzwyczaili i tak mówią do tej pory. Nazwy ulic na Hutce to są nowe. Kiedyś tego nie było, była tylko Hutka.

[kobieta, 86 l., Hutka];

Ci starsi ludzie to używają między sobą nazw starych. Młodych i dużo przybyłych jest, to oni już nie znają. Na przykład ul. *Strażacka* to była *Polać*, ale już nie wiedzą. Ludzie starsi wyrosli w tych starych nazwach. Ludzie starsi nie wiedzą, gdzie te nazwy ulic są, tłumaczą sobie starymi nazwami. Jak jeden nie wie, gdzie taka ulica, to drugi mu powie nazwę starą i tamten już będzie wiedział. Mamy we Wręczycy teraz ulice: *Miodową, Jabłoniową, Brzoskwinową, Grusową*. Są odpowiednie, bo są tam, gdzie sady dawniej były. A tam, gdzie boisko, to jest *Sportowa*. Tam przy torach *Pod Torem* mówili, a teraz jest to ul. *Kolejowa*. Ma to jakiś związek z naszą wsią.

[kobieta, 72 l., Wręczyca Wielka];

Wie Pan, ludzie to tak tych dawnych nazw z przyzwyczajenia używają. One są tak zakorzenione gdzieś. Teraz te ulice to lepiej, bo wieś duża, w zakamarkach ludzie są pobudowani, łatwiej kogoś znaleźć na przykład tam na Hutce koło mojej mamy. Ale też teraz to są inne czasy, jest dziczyna,

pies wypuszczony, podwórko zamknięte. Dawniej ludzie siedzieli na ławkach, rozmawiali, często wali się. Teraz komputery, komórki, ludzie zamknięci.

[kobieta, 70 l., Hutka / Wręczyca Wielka];

Te takie stare nazwy to się bierze z pokolenia na pokolenie. Te nowe nazwy ulic to mi się tak wydaje, że to tak od ok. 1960 ruszyło. Z tymi nazwami ulic było trochę ciężko, ludzie nie mogli się przyzwyczaić. Starsi ludzie mieli duży kłopot z tymi nowymi nazwami, musieli się ich uczyć. 83 lata mam zaliczone i opanowałem te nazwy ulic. Te stare nazwy w tradycji ludzkiej nie zniknęły. Moja wnuczka Ania ma 28 lat. Pyta czasami o to, jak to było, jak byłem dzieckiem. I tak jej kiedyś mówiłem, że *Dębieczna* się wzięła, bo dęby były [...], *Miętna* – no bo mięta rosla, *Dziadownia* – to tam z powstańcami związana, *Kościelna* – bo do kościoła prowadzi, *Kamienna* – bo kamienista. A teraz te nowe nazwy ulic to takie wymyślne.

[mężczyzna, 83 l., Truskolasy];

Tak starzy ludzie mówią między sobą i tak się mówi. Takich nazw się używa. Jak się dawne czasy wspomina, jak człowiek był młody, to się te stare nazwy podaje. Kiedyś nie było tylu ulic. Teraz to się można zgubić. Wieś tak się rozbudowała, dużo nowych domów, młodych ludzi i przyjezdnych. U nas tu od *Dębiecznej* przecież też odchodzi ul. *Leśna* i ul. *Wspólna*. Kiedyś tego nie było. Działki porobili i się ludzie budują na wsi.

[mężczyzna, 69 l., Truskolasy];

Nasze ojce tak mówiły, ja też tak mówię, tu między sobą tak. Ale jak idę do gminy czy do lekarza, to powiem już, że mieszkam na ul. *Dolnej*, a nie na *Dołku*.

[mężczyzna, 89 l., Hutka].

Dane uzyskane od informatorów z najstarszego pokolenia potwierdzają, że nieoficjalne nazwy części wsi i przysiółków pojawiają się w wypowiedziach respondentów o charakterze nieoficjalnym, np. podczas rozmów towarzyskich. Mieszkańcy gminy powyżej 65. roku życia potrafią wskazać także motywacje semantyczne większości ludowych onimów wraz z ich szerokim tłem społeczno-kulturowym. W swobodnych rozmowach respondenci często podkreślają też, że oficjalne nazwy wiejskich ulic są dla nich nowym zjawiskiem, które kojarzy im się głównie z postępującą urbanizacją oraz upodobnieniem wsi do miasta. Ponadto zwracają uwagę na to, że elementy nieoficjalnego systemu nazewniczego przyswoili w trakcie naturalnej, postępującej od urodzenia socjalizacji językowo-kulturowej, a nazwy urzędowe, często niemające żadnego związku ze specyfiką topograficzno-historyczno-kulturową wsi, zostały im sztucznie narzucone przez gminnych urzędników (por. Myszką, 2013, s. 103–104), np. *Bursztynowa*, *Gwiazd-
na*, *Księżycowa*, *Magnacka*, *Rekreacyjna*, *Tęczowa*, *Wczasowa*. Lokalne tradycje nazewniczne, brak dostatecznej znajomości wiejskiej plateonimii (Oronowicz-Kida, 2014, s. 13) oraz wspomnienia z lat dzieciństwa i młodości przyczyniają się do tego, że najstarsze pokolenie w sytuacjach nieoficjalnych często desygnuje ulice na wsiach z wykorzystaniem ludowych, tradycyjnych nazw.

Celem przedstawionych rozważań była próba zarysowania społecznych uwarunkowań wariantywności nazewnicznej wiejskich ulic (na przykładzie gminy Wręczyca Wielka w powiecie kłobuckim). Poczynione przez autora ustalenia mają jedynie charakter rekonesansu badawczego. Uwypuklają one jednak teżę Bijak

(2016, s. 64), że „mapa onimiczna» [wiejskiej wspólnoty językowo-kulturowej – uzup. T.J.] nie jest statyczna”.

Na podstawie informacji uzyskanych od przedstawicieli wszystkich wydzielonych grup jednorodnych trzeba stwierdzić, że ze zjawiskiem wariantywności nazewnicznej wiejskich ulic mamy do czynienia tylko podczas nieoficjalnych kontaktów językowych, np. w środowisku domowo-rodzinnym lub sąsiedzkim. Płeć i w przypadku drugiej grupy wiekowej poziom wykształcenia nie mają wpływu na stopień omawianego zjawiska. Analiza wypowiedzi informatorów ilustruje, że wariantywność wzrasta wraz z wiekiem respondentów. W przypadku najmłodszego pokolenia omawiane zjawisko ma charakter marginalny. Podlegają mu bowiem tylko te wiejskie ulice, których specyfika zagospodarowania jest istotna z perspektywy młodego człowieka, a nieoficjalny toponim w przeciwieństwie do nazwy lub nazw urzędowych cieszy się nie tylko dużą frekwencją w lokalnej polszczyźnie mówionej, lecz także wpisuje się w istotne dla najmłodszego pokolenia kryterium ekonomii językowej. U przedstawicieli średniego pokolenia wariantywność nazewnicza wzrasta. Największy stopień osiąga ona wśród najstarszych informatorów. Respondenci z drugiego i trzeciego przedziału wiekowego wskazują na różne przyczyny omawianego zjawiska. Często powołują się np. na tradycje nazewniczne lub lokalny uzus. Średnie pokolenie zwraca też uwagę na niefunkcjonalny charakter niektórych urzędowych nazw. Przedstawiciele najstarszej grupy wiekowej podkreślają natomiast, że wiejska plateonimia (Oronowicz-Kida, 2014, s. 13) często nie odzwierciedla specyfiki wsi i stanowi element kulturowo obcy, charakterystyczny dla przestrzeni miejskiej.

Zarysowane zjawisko wariantywności nazewnicznej wiejskich ulic potwierdza obserwacje Haliny Pelcowej (1999, s. 259), że językowy świat mikrospołeczności jest zawsze budowany według własnych potrzeb.

Wykaz skrótów

T.J. – Tomasz Jelonek
uzup. – uzupełnienie

Bibliografia

- Bijak, U. (2016). Polionimia, czyli „wojna nazw”. *Polonica*, XXXVI, 55–66.
Jedziniak, A. (2021). O wariantywności nazw górskich. W: W. Wilczek (red.), *Bogactwo polszczyzny w świetle jej historii*, t. 8 (s. 107–117). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
Jelonek, T. (2018a). *Językowo-kulturowy obraz wsi i jej mieszkańców utrwalony w mikrotoponimach*. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
Jelonek, T. (2018b). *Słownik mikrotoponimów gminy Wręczyca Wielka*. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.

- Jelonek, T. (2024a). Językowo-kulturowy obraz wsi i jej mieszkańców utrwalony w wiejskich toponimach (na przykładzie gminy Wręczyca Wielka w powiecie kłobuckim). *Stylistyka*, XXXIII, 23–39.
- Jelonek, T. (2024b). Nazwy części wsi w polszczyźnie mieszkańców gminy Wręczyca Wielka w powiecie kłobuckim. Tradycja i zmiana. W: E. Horyń, S. Koziaara, E. Młynarczyk, M. Puda-Błokesz (red.), *Dialog z Tradycją*, t. X: *Od tradycji do antytradycji* (s. 203–218). Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej.
- Jelonek, T. (2025). O sytuacji językowo-kulturowej Truskolas i wsi okolicznych w gminie Wręczyca Wielka w XXI w. W: A. Kwaśnicka-Janowicz, M. Mycałka, R. Przybylska, M. Rak, K. Stachowski (red.), *Gwara i kultura w słowie zapisane. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Józefowi Kąsiowi* (s. 625–638). Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Kućała, M. (2008). Nazwy części wsi w Beskidzie Myślenickim. *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis*, 51, *Studia Linguistica*, 3, 183–188.
- Kucharzyk, R. (2003). *System fonetyczny i leksykalny wsi Rzepiennik Strzyżewski w ujęciu socjolingwistycznym*. Kraków: Wydawnictwo Lexis.
- Lubaś, W. (1978). Typ kontaktu językowego a wariantowość nazw własnych we współczesnej polszczyźnie. *Prace Językoznawcze*, 4: *Onomastyka*, 7–15.
- Mrózek, R. (1991). Paralelizm a wariantowość składników systemu mikrotoponimicznego. W: S. Gajda (red.), *Wariancja w języku. III Opolskie Spotkania Językoznawcze, Szczedrzyk, 10–11.10.1989 r.* (s. 157–161). Opole: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Powstańców Śląskich w Opolu.
- Myszka, A. (2010). Wariantowość onimów a sytuacja komunikacyjna – na przykładzie podkarpackich mikrotoponimów. W: R. Łobodzińska (red.), *Nazwy własne a społeczeństwo*, t. II (s. 93–105). Łask–Wrocław: Oficyna Wydawnicza Leksem.
- Myszka, A. (2013). Społeczne i kulturowe przyczyny powstawania paralelnych urbanonimów nieoficjalnych – na przykładzie nazw rzeszowskich (XVIII–XX w.). *Słowo. Studia językoznawcze*, 4, 103–115.
- Oronowicz-Kida, E. (2014). *Oficjalne nazwy wiejskich ulic w województwie podkarpackim. Studium językowo-kulturowe*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Ożóg, K. (2011). *Polszczyzna przełomu XX i XXI wieku. Wybrane zagadnienia*. Rzeszów: Biblioteka Frazy.
- Pawłowski, E. (1971). *Nazwy miejscowości Sądeckie*, cz. 1: *Nazwy miast, wsi, przysiółków oraz dzielnic miejskich i wiejskich*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Pawłowski, E. (1972). Dwuznaczne nazwy miejscowe (na materiale nazw wsi i przysiółków Sądeckie). *Onomastica*, XVII, 5–26.
- Pelcowa, H. (1999). Przeszość w językowym obrazie świata współczesnej wsi. W: A. Pajdzińska, P. Krzyżanowski (red.), *Przeszość w językowym obrazie świata* (s. 253–267). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Pospiszyłowa, A. (1980). Nazwy części wsi, przysiółków i tzw. placów oraz formacje pochodne we wsi Istebnej. *Onomastica*, XXV, 73–88.
- Swoboda, P. (2020). Zmiana w nazwie czy zmiana nazwy? W: B. Szady (red.), *Metodologia tworzenia czasowo-przestrzennych baz danych dla rozwoju osadnictwa oraz podziałów terytorialnych* (s. 563–572), https://www.researchgate.net/publication/341115066_Zmiana_w_nazwie_czy_zmiana_nazwy.
- Zawodzińska-Bukowiec, K. (2014). Nazwy części wsi, przysiółków, osad i rumunków – nazwy terenowe czy miejscowe? (na podstawie toponimów ziemi dobrzyńskiej). W: A. Gałkowski, R. Gliwa (red.), *Mikrotoponimia i mikrotoponimia. Problematyka wstępna* (s. 279–288). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.